

МЕСТОТО НА ШТИП ВО ПРОГРАМСКОТО И ОРГАНИЗАЦИОНО ОБЛИКУВАЊЕ НА ВМРО ВО ПОЧЕТНАТА ФАЗА НА НЕЈЗИНОТО ДЕЈСТВУВАЊЕ (1894-1896)

Штип е почетно револуционерно средиште во Македонија каде Гоце Делчев почнал да ја оживотворува својата стратешка замисла - македонскиот народ идејнополитички да го издигне и организационо да го подготви по пат на вооружена борба да се ослободи од неподносливото ропство и да извојува државно-политичка самостојност на Македонија.

Тука за прв пат (по тригодишно отсуство од Македонија заради школувањето во Софија 1891/94 г.) Делчев стапил во непосреден допир со народните маси во Македонија, ја започнал практичната агитација сред штипското граѓанство и селанството, кои масовно и со восхит ги прифатиле неговите револуционерни идеи за слобода и независност, за социјална правда и правото на секој човек на подобар и достоинствен живот.

Во Штип Гоце Делчев се сретнал и со основоположникот на Македонската револуционерна организација (МРО) основана во Солун на 23 октомври 1893 година, Даме Груев, кој по покана на штипјани дошол за учител во Штип во учебната 1894/95 г. Така, по стек на околностите, во есента 1894 година во Штип се сретнале двете најмаркантни личности на македонското национално-ослободително движење, Гоце Делчев и Даме Груев, јавно како учители (во Штип и Ново Село) тајно како организатори на револуционерното движење во Штип, Штипско и во цела Источна Македонија. "Доаѓањето на Гоце Делчев во Штип и заедничката работа со Даме Груев означува една нова епоха за Штип и цела Македонија. Новото и епохалното се состоело во тоа што петвековниот роб психолошки се ослободувал од ропските пранги и се претворал во слободен човек и револуционер што ја зема судбината своја и на својот народ во сопствени раце и не ја отпушта до конечната национална и

социјална слобода на македонскиот народ и создавањето на сопствена македонска држава..."¹

Присуството на Гоце Делчев и Даме Груев во Штип имало првостепено значење за натамошниот развиток на МРО и за обликувањето на нејзината физиономија. Двајцата, со помош на месниот комитет, од Штип направиле единствен центар на револуционерната пропаганда и практика; тврдина на македонската ослободителна борба каде се градела стратегијата и тактиката на МРО што ја создавале. Поради таквото значење на градот, некои автори го нарекле "опитно поле на револуционерната педагогија", "македонска тврдина на револуционерната самодејност"² и тн.

Брзото ширење на МРО несомнено било условено од општествено-економските прилики во Штип во тоа време. До крајот на XIX век Штип се развил во значаен стопански, општествен и културен центар во источниот дел на Македонија. Погодната географска положба, во средиштето на Брегалничката Долина, на тропеѓето меѓу Кочанска, Лакавичка и Овче-Полската котлина, со над дваесет илјади жители, голем број занаетчиски и трговски дуќани (500-900), со разгранети трговски врски со сите поголеми градови во Македонија (посебно со Солун) и на Балканот, овозможиле да стане еден од поголемите градови на Македонија.³

Стопанскиот подем бил придружен и со пораст на градското население кое се доселувало од соседните и подалечните краишта на Македонија. Според извештаите на странските патеписци, во почетокот на XIX век Штип броел 5.000-6.000 жители, кон средината на векот 15 до 20 илјади, а во крајот на XIX век 20.900 жители.⁴

Богатите традиции на словенската писменост, бројно зголеменото и економски подзакрепнато граѓанство, допринеле Штип да стане еден од првите центри на македонската народна преродба со богата културно просветна и книжевна дејност. Штипјани многу рано го согледале значењето и вредноста на народниот јазик за националното осознавање на народот. Затоа многумина биле иницијатори и учесници на значајни преродбенски акции во текот на XIX век. Повеќе граѓани (како претплатници) финансиски го помогнале печатењето и ширењето на делата на

¹ Зборник: Гоце Делчев 1872-1972. - Поздравна реч на Кирил Миљоски пред учесниците на симпозиумот одржан во Штип во 1972 година.

² Историја на македонскиот народ, книга II, Скопје, 1969, 177-178; Христо Андонов-Полјански, Гоце Делчев, I, Скопје, 1972, 126; Петър Завоев, Градъ Щипъ. Минало и просъта до револуционните борби, София, 1928, 111.

³ Штип низ вековите, книга прва, Штип, 1986, 331.

⁴ Истото, 482-483.

првите македонски преродбеници пишувани на народен јазик, како и отворањето на првата македонска печатница на Теодоси Синаитски во Солун.⁵

Штипските еснафи се повеќе чувствувале потреба од писменост и световно образование и затоа сесрдно се залагале и материјално го помагале отворањето на световни училишта и воведувањето на народниот македонски јазик во наставата, за развој на школството и словенската писменост, за народна црква со богослужба на црковнословенски јазик и тн. Во 1840 година почнало со работа првото народно училиште, а во 1869 година веќе има класно училиште основано од педагогот Јосиф Ковачев, а три години подоцна градот добива и читалиште.⁶ Многу пред тоа се создаваат и црковно-училишни општини кои се грижеле за севкупните потреби на црковно-просветното дело. Училиштата израснале во значаен фактор во борбата за духовна еманципација од влијанијата на туѓинските пропаганди (во прв ред од грцизмот) за самостоен културно-просветен развој и национално осознавање на македонското население во Штип и Штипско. Преродбенското движење допринело да се подигне општото ниво на образованието во градот, се зголемил бројот на интелигенцијата, посебно на учителите за кои се чувствувала се поголема потреба. Во 80-тите и 90-тите години во Штип учителствувале плејада познати македонски учители: Ѓорче Петров, Даме Груев, Гоце Делчев, Петар Поп-Арсов, Мише Развигоров, Туше Делииванов и др., кои станале најистакнати дејци и раководители на МРО.⁷ Во време на свето учителствување во Штип 1885/87 г. Ѓорче Петров основал револуционерен комитет од 46 души. Но Комитетот не пројавил некоја позначајна активност.⁸

Во исто време штипјани водеа упорни и драматични борби против странските пропаганди: големогрчката (Патријаршијата и фанариотскиот клер), големобугарската (Егзархијата) и големосрпската, кои перфидно и со сите средства настојувале да му го одземат на нашиот човек името, народноста, јазикот и сè она што го правело да биде свој во своја земја и етничка средина.

Посебно силен притисок вршела Егзархијата која станала спроводник на големобугарските аспирации во Македонија. Располагајќи со големи финансиски средства таа во Штип и Штипско ги узурпирала црковно-училишните општини, црквите, училиштата и настојателствата, што предизвикало големо незадоволство и отпор кај граѓанството, по-

⁵ Истото, 344.

⁶ Истото, 352-354.

⁷ Истото, 357-360.

⁸ Истото, 396.

себно кај учителската интелигенција, а се изразува низ различни форми на непослушност, бојкот на егзархиските пари што се праќани како плати за учителите и тн.⁹ Израз на такво незадоволство било и формирањето на револуционерниот комитет на Ѓорче Петров од 1885 година. Спонтаните пројави на револт и отпор се повеќе ја налагале потребата од организиран облик на дејствување.

Во почетокот на 90-тите години на XIX век во Македонија, респективно и во Штип, се создале сите услови ослободителното движење да прерасне во една општа револуционерна организација која ќе ги обедини националните сили на македонскиот народ кон една определена цел - ослободувањето на Македонија од Турската империја и создавање на самостојна македонска државна единица (со тоа и елиминација на шовинистичките пропаганди од соседните држави). Тие историски потреби на македонскиот народ го условиле создавањето на МРО на 23 октомври 1893 година во Солун.¹⁰

Неполна година по основањето на МРО, во Штип пристигнал Даме Груев и ја отпочнал својата практична револуционерна и организаторска работа за ширење на новоформираната МРО, вршејќи ја и учителската должност во исто време во учебната 1894/95 година. Даме Груев го посетил Штип во јуни 1894 година, кога била создадена месна организација на МРО. За своите впечатоци од разговорите при оваа посета Д. Груев во своите спомени подвлекол: "... Во Штип забележав дека некои граѓани добронамерно се однесуваат кон мене лично и дури ми предлагаа да им станам учител. Јас сметав дека е прерано да зборувам за идејата".

Во Штип тој разговарал најнапред со Тодор Лазаров, негов пријател и претседател на Училишното настојателство на штипската црковно-училишна општина. Т. Лазаров ги прифатил идеите на Даме и се зафатил да ги шири и остварува во Штип и Штипско. Веројатно тогаш е договорено да дојде за учител и во септември 1894 година Даме Груев станал учител во градското трикласно училиште "Св. Кирил и Методиј". Во врска со тоа во спомените запишал: "Ме повикаа за учител во Штип во чисто општинско трикласно училиште. Имаше 18 учители и учителки. До ноември бев на должност главен учител".¹¹

Зафаќајќи се со учителско-просветна работа како јавна дејност, Даме Груев дискретно и во тајност привлекувал луѓе, приврзаници на неговите идеи. Со своите лични квалитети, чесност, скромност, рабо-

⁹ Истото, 374; П. Завоев, Градъ Щипъ..., 85.

¹⁰ Историја на мак. народ..., II..., 159-160; Славко Милосавлевски, Социологија на македонската национална свест, Скопје, 1992, 106-107.

¹¹ Спомени на Дамянъ Груевъ, Борисъ Сарафовъ и Иванъ Гарвановъ, София, 1927, 11-12; Штип низ вековите..., 400-402.

тоспособност и ентузијазам брзо стекнал авторитет и доверба и кај учениците и кај родителите и кај граѓанството. Така се создале погодни услови за ширење и прифаќање на револуционерните идеи меѓу поширок круг на штипјани, кои набргу станале членови на МРО што ја создавал. По приемот на првите членови во Организацијата и по извршените други подготовки, Даме Груев го основал првиот Местен (Градски) комитет на МРО во Штип, кој бил меѓу првите градови во кој е организиран комитет. Во него влегувале: Тодор Лазаров, Михаил Арсов, Христо Поп-Коцев, Александар Малински, Мише Развигоров, Мите Теранџалиев и Ефрем Чучков. Бројот на организираниите членови се повеќе се зголемувал, меѓу кои имало и жени.¹²

Во крајот на октомври 1894 година во Штип се случил вонредно значаен настан - доаѓањето на Гоце Делчев и неговото вклучување во МРО. Во Штип Делчев пристигнал заедно со својот сограѓанин и соработник Туше Делииванов. За нивното доаѓање брзо се разбрало и меѓу првите со кои се сретнале бил Даме Груев кој ги поканил да се сместат во куќата каде што тој живеел. Тоа била прва средба меѓу Гоце Делчев и Даме Груев.¹³

Стапувањето на Гоце Делчев во Организацијата преставувало пресуден настан и во неговиот личен живот и во развојот на револуционерното националноослободително движење. МРО постоела веќе една година, меѓутоа, нејзиното ширење се уште било ограничено на градскиот елемент и побогатиот слој и интелигенцијата, додека селанските маси останувале изолирани. "Револуционерната логика и потребите налагале ослободителното движење да се претвори во масовно, сенародно, во неговите редови да се воведат основната маса од населението - селанството". Влегувањето на Гоце во Организацијата точно коинцидирало со овие потреби на движењето.¹⁴ Случајните околности допринеле во Штип, есента 1894 година да се сретнат двете најистакнати личности и предводници на Македонското националноослободително движење.

По меѓусебното запознавање, истата вечер се повеле исцрпни разговори за престојната работа. Гоце ги изложил своите погледи "дека во Штип дошол случајно, но сејдно каде, треба да се просвети народот и организира, да се вооружи, да му се вдахне верба во неговите сили - да разбере како може да се отргне од ропството и бедата".¹⁵ Откако го слушал Даме со радост извикал "Добро сте ми дошле" (разговорот е воден во присуство на Туше Делииванов) и им дал еден устав

¹² Хр. Андонов-Полјански, Гоце Делчев..., 126; Штип низ вековите..., 401-402.

¹³ Хр. Андонов-Полјански, Гоце Делчев..., 127; Штип..., 404.

¹⁴ Истото.

¹⁵ Штип низ вековите..., 404-405.

на Организацијата, да го проучат. "Делчев имаше идеи подобни на нашите и тој беше дошол до убедување дека треба да се устрои една револуционерна организација за ослободување на Македонија", забележал Даме Груев во своите спомени.¹⁶ Наредниот ден Гоце стапил на должност учител во Новоселското училиште. Потоа продолжиле дискусиите со Даме по ослободителното дело. По давањето заклетва (пред Даме Груев), Гоце и формално станал член на Организацијата (30 ноември 1894 г.). Давањето заклетва било свечен чин но и задолжителна обврска за секој член. Истата вечер по свечениот чин на заклетвата била направена распределба на реоните за работа. Даме и Туше го зеле градот со селата од кај неговата страна, а Гоце го зел Ново Село со околните села.¹⁷

Така започнала првата практична револуционерна дејност на Гоце. Учителската работа давала можност да се биде со народот и така незабележано да се работи за Делото. Всушност тие две дејности биле условени една од друга. За кратко време Гоце и Даме со помош на Месниот комитет го претвориле Штип во "тврдина на македонската ослободителна борба".

Тие неуморно агитирале, примале нови членови, размислувале за облиците и методите на дејствување и ширењето на Организацијата; ја граделе стратегијата и тактиката на МРО. Штипското граѓанство подготвено ги прифатило нивните идеи и совесно ги исполнувало конкретните задачи што ги налагала Организацијата.

Организираните членови на МРО биле групирани по десетини раководени од десетари. Работата и десетините била конспиративна, а членовите означувани со бројки. Даме Груев во врска со организационото дејствување забележал: "Во Штип се држеа собранија на посветените, кои беа означени со броеви и никакви имиња не се пишуваа. Почнавме со фалсификуван број најмногу од 80, за секој да мисли дека закасал; беа разделени на групи. Десетарите ги собираа без да знаат едни за други. На собранијата се разговараше, охрабруваше, се даваа книги, весници за читање, им се даваа напатствија за нивните должности".¹⁸

За опфаќање на луѓето се користени разновидни облици на агитација како што биле празнични собири, домашни свечености, седенки и сл. За почетните резултати на револуционерната дејност Т.Делииванов забележал: "Се почна тивка и полезна работа. Во скоро време ги оценивме резултатите од својата едномесечна работа и најдовме дека сме

¹⁶ Спомени на Д.Груевъ..., 13.

¹⁷ Хр. Андонов-Полјански, Гоце Делчев..., 128; Штип..., 405.

¹⁸ Спомени на Д.Груевъ..., 18.

напреднале повеќе одошто сме можеле и да очекуваме дека главните сили на кои можеме да им доверуваме дејност револуционерна и врз кои можеме да се потпираме во секој однос се цврсто во редовите на Организацијата. Околу Божиќ веќе целиот град и Ново Село беа опфатени од револуционерната треска. Макар да не беа сите во редовите на Организацијата, сите, меѓутоа, беа заразени од тој дух и требаше да им се препорачува на избраните водачи на дружинките да бидат претпазливи".¹⁹

Слични впечатоци за почетната активност, посебно за Гоцевиот приод кон луѓето соопштува и Даме Груев: "Делчев веднаш ми направи впечаток со својата отвореност и чесност. Тој беше - во првите обиди да зачленува - дури и претерано отворен, па требаше да го контролираме за да не ја издаде нашата слабост, слабоста на Организацијата. Тој се стремеше да си ја каже вистината, мислејќи дека секој треба да ја усвои идејата така како што тој ја усвоил. Беше многу пргав".²⁰ За непосредноста на Гоце при агитацијата зборува и Ѓорче... "Во Штип агитирал при веселби и гоштемки, согласно со битот на штипјани и го толкувал конкретниот живот, наместо да истакнува апстрактни идеи" (според кажувањето на Ефрем Чучков).²¹

Едновременно со организационата активност, Гоце и Даме развиле широка просветно пропагандна работа за целото граѓанство. Центар на оваа дејност било неделното училиште за образование и воспитание на возрасни граѓани, во кое на секој празник се одржувале масовни собири, на кои покрај обуката на читање и пишување, се држеле предавања со револуционерна и родољубива содржина; се проучувале револуционерните искуства на европските и балканските народи (обединувањето на Италија, биографиите на Гарибалди, Мацини и др.; Гоце држел предавање на тема: Борба на народите за слобода и правда); се давале и театарски приредби со револуционерна содржина; така Гоце и Даме ги поставиле основите на театарскиот живот во Штип. Покрај основната писменост, издигнувањето на образовното ниво на граѓанството, неделното училиште било своевидна легална форма за револуционизирање на народната свест и подготовка на идејно подготвени кадри за ослободителното дело.²² Констатирајќи ја револуционерната раздвиженост од агитацијата на Гоце и Даме во Штип и Ново Село. Ѓорче воодушевено забележал: "тие сторија да пламнат сите од револуционерен пламен".²³ Револуционерната идеја процветала

¹⁹ Хр. Андонов-Полјански, Гоце Делчев..., III.

²⁰ Спомени на Д. Груев..., 18.

²¹ Истото, 129.

²² Истото.

²³ Христо Андонов-Полјански, Гоце Делчев..., 129.

во широките народни слоеви. Се држеле состаноци во домовите на посветените луѓе. Во организацијата се примани обични луѓе од сите средини: занаетчии, интелектуалци, посебно учители, работници, селани кои најтешко ги чувствувале последиците од ропската положба.

Во оваа севкупна пропаганда и организациона дејност брзо дошле до израз високите квалитети и вредности на неповторливата личност на Гоце Делчев. Во непосредната активност меѓу народот тој почнал да се ослободува од дотогашната практика на поединечно примање во Организацијата. Самиот отворен и непосреден, со длабока вера во народот, тој и на луѓето им приоѓал отворено, со доверба и масовно ги вклучувал во Организацијата, користејќи за таа цел најразлични форми. Со магнетска привлечност на својот збор брзо ги освојувал срцата на обичните луѓе, на сите обесправени и понижени од градот и селото, на старо и младо; ги толкувал и изразуval вековните стремежи на македонскиот човек за слобода, независност и правда; го покажувал патот по кој тоа може да се оствари, градејќи ја заедно со Даме МРО.

Гоце, Даме и Туше почнале да ја шират мрежата на МРО надвор од градот, отпрвин во поблиските штипски села, а потоа и во подалечните краишта. Во поглед на организирањето на селанството, чија положба била најтешка, а биле најбројно население, посебно се ангажирал Гоце. Секоја сабота навечер (бележи Т. Делииванов во своите спомени) Гоце исчезнувал од Штип, често пати преоблечен во селски и турски алишта, а се враќал в недела навечер или рано во понеделник. Постепено и неосетно сите села од реоните на Даме и Туше поминале под негово непосредно раководство.²⁴

Во сите села во Штипско и поблиските реони, биле формирани групи од 4-5, а во поголемите села и до 20 луѓе посветени во Организацијата. Во секое село дејствувал селски (местен) комитет. Неговите членови одржувале врски со градот, најчесто во пазарни денови, во училиштата, црквите, дуќани и сл. од каде добивале инструкции за натамошна работа. Така селата од Штипско, покрај градот, целосно биле организирани. Едновременно се работело на поврзување и опфаќање на соседните градови и поголемите места во Источна Македонија. Така мрежата на Организацијата допрела се до границата со Бугарија. "Кон Водици Гоце самозадоволно рече дека сега можеме веќе и каравани да праќаме за Бугарија и од Бугарија дури до Радовиш и Струмица".²⁵

Со растезот и масовизирањето на Организацијата се зголемувале и потребите од разни материјали и оружје, курирска служба и врски за кореспонденција и воспоставување на тајни канали. За таа цел, Гоце

²⁴ Истото, 42-43.

²⁵ Истото.

преку доверливи луѓе, организирал погранични пунктови во Бугарија кои биле поврзани со тајни канали со внатрешноста на Македонија, за да се обезбеди непречена циркулација на луѓе и материјали кон Македонија и обратно. Такви тајни канали за врски со Бугарија имало во Винаца, Кочани, Радовиш, Штип и други места. Преку нив се праќани писма, литература, оружје, муниција, циркулирале луѓе и тн.

До крајот на учебната 1894/95 г. во Штип и Штипско била создадена силна и хомогена организација, со околу 400 заколнати членови во градот и Ново Село неорганизирани ("чумови") речиси немало. Сите села во Штипска околина, а по некое и во соседните реони биле опфатени во мрежата на Организацијата. Постигнатите резултати со задоволство ги констатирале и самите непосредни учесници. Така Туше Делииванов во своите спомени бележи... "така заврши таа година (1894/95 з.н.), која што се смета за прва година на Организацијата; зашто самиот Даме не им даваше значење во смисла на организациона работа на одделните случаи при кои привлекол овдеонде по некој член, (т.е. пред неговото доаѓање во Штип - б.м.) зашто ни еден од нив не можел или не смеел да преземе таква дејност... Кога во последните дни на заедничката дејност и живот си дававме отчет за извршеното и двајцата (Даме и Гоце - б.м.) наоѓаа дека се добиени неочекувани резултати... Така убаво и среќно помина таа година... година во која се постави здрава основа на Организацијата, се оцртаа патиштата на практичната дејност, а се доби увереноста дека делото ќе успее".²⁶

Под раководство на Даме и Гоце, Штип станал вистинска база на македонската ослободителна борба од каде тие раководеле со единствената МРО, давале упатства на месните комитети и ги решавале сите прашања што произлегувале од секојдневната работа. И сосема се наместо епитетите што некои современици му ги дале на Штип како "пробно училиште за револуционери", "тврдина на македонската самодејност" итн. "Успесите на Делчев во Штипско" - пишува Ѓорче - "беа најдобар доказ дека населението е созреано да ја прифати идејата за слобода добиена преку оружена борба. Под раководство на Гоце и Даме Штип станал второ револуционерно гнездо во Македонија по Битола. Двете тие гнезда си го оспоруваа првенството низ целиот живот на Организацијата".²⁷

Она што било уште побитно е фактот, што во народот завладеал нов дух, се чувствувала револуционерна раздвиженост, луѓето се ослободувале од ропската психологија и со доверба и оптимизам гледале на МРО што ја создавале Гоце, Даме и нивните соработници, дека ток-

²⁶ Истото, 43-48.

²⁷ Ѓорче Петров, Македонското ослободително дело, Скопје, 1971, 172-174.

му таа е онаа реална и морална сила што ќе му тури крај и на дотежнатото ропство и на разните натрапници од надвор, кои настојувале да ја оспорат самобитноста на македонската кауза (негирајќи ги историските и националните вредности на македонскиот народ: јазик, народност, име, култура итн. што ги создавал нашиот човек низ вековите). Овој нов дух го забележал и еден од блиските соработници на Гоце, Тодор Станков: "Годините 1894/95 и 1895/96 ќе се паметат во историјата на учебното дело во Македонија, а најглавно во историјата на револуционерната организација. Штип и северосточна Македонија се во тој однос најсреќните покраини, бидејќи токму оттаму почна системната организаторска дејност. Штип беше и си остана стожерот, што го сврзуваше јазелот и од сите нишки на револуционерната мрежа... Таму ја почнаа својата практична дејност Даме Груев и Гоце Делчев. Навистина основите на МРО беа кладени веќе во Солун уште во 1893 година и градовите Битола, Воден, Прилеп, Ресен, Гевгелија, Дојран, Струмица, Кочани, Велес, Скопје и Радовиш ги дадоа првите нејзини кадри, но Штип ја одухотвори и ја даде живот на веќе создадената Организација... Патот е веќе расчистен, здрава основа е поставена и почнува да се гради зградата на идна слободна Македонија".²⁸

За неполна година од дејноста на Гоце и Даме многу работи почнале да се менуваат. Духот на бунтовност, решителност и самодоверба се чувствувал насекаде. Пред очите на Гоце, во оваа "опитна лабораторија" потиснатиот роб се претворал во решителен борец, револуционер, кој ја зема својата судбина во свои раце, да биде свој на своето.

Секој член на Организацијата настојувал што покорисно и предано да му служи на ослободителното дело. Забележан е случајот со еден млад штипјанец (Спиро Килиманов) кој сакал да стане член на Организацијата, но поради склоноста кон алкохол Даме го одбил. Со лично ангажирање на Гоце тој се откажал од таа лоша навика и станал еден од најактивните дејци на МРО.²⁹ Фактот што севкупната оваа активност се одвивала конспиративно, без турските власти да откријат нешто или да биде извршено предавство, јасно ја потврдува зрелоста и верноста на сите народни слоеви кон МРО. Зад секоја акција или настап стоел авторитетот на Организацијата.

Во таква атмосфера еден трагичен настан во Штип бил повод да дојде до масовен револт и прва јавна демонстрација на штипјани во февруари 1896 година. Еден турски службеник убил невин младинец во Штип, Доне Јосков, во неговиот чевларски дуќан. Веста за убиството го возбудила целиот град. По иницијатива на Месниот комитет целиот

²⁸ Хр. Андонов, Гоце Делчев, III..., 54.

²⁹ Истото, 44, 308.

град се дигнал на протестна демонстрација. На самото место на убиството се појавил и Гоце. Во наелектризираната атмосфера тој извикал: "Со трупот кон укуматот". Околу 200-300 граѓани со трупот се упатиле кон владиниот конак, го пробиле полицискиот кордон и навлегле во зградата на укуматот. Демонстрациите продолжиле неколку часа. Во тој општонароден бунт се слушале извици: "Долу тиранијата", "Смрт на убијците" и сл. Пред насобраната маса Гоце настапил со решителни барања од власта да ги заштити животот и честа на граѓаните. "Ако не стане тоа"-зборувал тој-"ние ќе најдеме патишта по кои ќе се браниме". Погребната поворка на несреќниот Доне, наредниот ден претставувала продолжение на масовниот протест. Чаршијата била затворена во знак на жалост и протест, а на гробот се држеле гневни говори.

Говорот на Гоце бил најбунтовен. "До кога ќе го трпиме ова срамно ропство" извикал тој, обраќајќи се на собраниот народ и отворено го повикал на бунт, да не се трпат навреди, терор и насилства.³⁰

Ова била прва демонстрација од таков вид во цела Македонија, во која јавно се манифестирала силата на Организацијата. Во наредните денови органите на власта извршиле некои апсења, но и убиецот бил осуден на 15 години затвор. Бидејќи Гоце се експонирал како иницијатор на немирите, станал сомнителен на власта, но сепак го избегнал затворањето.³¹

Неполни два месеца по овој настан, дошло до случајот со Доне Стојанов Тошев (Дончо Штипјанчето) кој предизвикал голема возбуда во редовите на МРО и кај Гоце лично. Него како член на Организацијата во Штип, инаку кираџија, Гоце го испратил во Битола кон средината на април 1896 година да пренесе неколку рачни бомби и извесна количина муниција скриени во четири вреќи со ориз. Но, при влезот во Битола, турската стража вршејќи контрола на товарот да нема скриен тун, ги открила бомбите. Обидот на Доне да побегне не успеал, и тој бил фатен и затворен. Иако подложен на ужасни маки и тортура, Доне херојски ги издржал сите мачења бранејќи се со зборовите: "Ништо не знам, други ги ставиле без мое знаење". Сепак тој успеал да испрати белешка во Штип "дека поскро ќе умре отколку да предаде нешто пред полицијата". Веста за апсењето на Доне предизвикала голема вознемиреност во редовите на Организацијата, бидејќи не се знаело за неговото држење во затворот. "Нашиот ужас од оваа вест беше неописив - кажува Ѓорче - зашто аферата беше прва по ред, тврдоста на нашиот карактер неиспитана и недокажана и ние самите неискалени".³² Благодарейќи на цврстината на Доне, овој немил настан немал

³⁰ Штип низ вековите..., 413; Хр. Андонов-Полјански, Гоце Делчев I., 138.

³¹ Штип..., 414.

³² Истото.

некои негативни последици за Организацијата. Власта не открила ништо, но сепак се открило дека во Штип и Битола постои заговор, а во сомнителните бил вклучен и Гоце. Со своето храбро држење Доне направил силен впечаток во целата Организација. Тој станал симбол на организационата конспиративност и издржливост при најголеми страдања. Горче високо го ценел овој чин на Дончо со зборовите: "Тврдоста на Доне ни направи силен впечаток и многу не окуражи... со својата верност кон клетвата во битолскиот затвор стана родоначалник на она пасивно херојство на работници на Организацијата паднати во турски раце, што ја гарантираше сигурноста и тајната на Организацијата".³³ Дончо бил осуден доживотно, но пред Виничката афера бил амнестиран.

Штипската организација, дознавајќи за "аферата" со Дончо презела мерки на претпазливост. Гоце кој на пат за Бугарија бил во Винаца, веднаш бил известен и се вратил во Штип правејќи се како неупатен во случајот. Сепак власта се посомневала во него, бил постојано следен и повикуван во полицијата на распит, а во станот бил извршен претрес. Во мај 1896 година кратко време бил затворен и во злогласниот Куршумли ан во Скопје. По излегувањето од затвор се вратил во Штип при крајот на учебната година. Но престојот во Штип за него станал невозможен поради сомнежот на власта, и се заканувала опасност да биде затворен. Затоа, набргу потоа Гоце заминал за Солун.³⁴

При обиколката на Штипско и Овче Поле, Гоце имал можност непосредно да се запознае и со животот на селаните во некои муслимански населби. Во средината на април 1895 во придружба на Туше Делииванов презел едно подолго патување за родниот Кукуш. Првата етапа на патот водела низ Овче Поле кон Велес. Минувајќи крај едно турско село, според сликовитиот опис на Туше, забележале крајна мизерија: искинато население, нечисти дворови, куќите колиби од прачки и слама. Изненаден од виденото Гоце извикал: "А ваму господари! Мислиме ли ние дека тие сиромаси се во подобра положба од нас при сè што се Турци? Напротив. Се има кај нив некоја пијавица што ги цица, а тие се мислат дека бог им ги праќа тие маки за казна".³⁵ Социјалната положба на турските селани (иако припадници на владејачката класа) не била подобра од онаа на македонските селани. Затоа Гоце, а и многу негови соработници, упорно и во секоја прилика истакнувале дека борбата се води против турската власт, а не против турскиот народ. И принципот за обединување на сите незадоволни и потиснати без разлика

³³ Истото.

³⁴ Истото.

³⁵ Хр. Андонов-Полјански, Гоце Делчев, III..., 46.

на вера и етничка припадност, во борбата за слобода и подобар човечки живот, станал основно начело во настојувањето на МРО да добие поддршка или лојалност од припадниците на другите народи кои живееле во Македонија.³⁶

Во пролетта 1895 година МРО за прв пат се соочила со проблемот на уфрлање врховистички вооружени групи од Бугарија на територијата на Македонија. Вознемирени од успешното ширење на национално-ослободителното движење под раководство на МРО и нејзиниот ЦК во Солун, државните врвови во Бугарија иницирале создавање на т.н. "Македонски комитет" (март 1895), подоцна (само)наречен "Врховен македонски" комитет во Софија, кој ќе дејствува како орудие на великобугарските освојувачки аспирации кон Македонија. Во служба на ваквата престапна политика било и уфрлањето на врховистички чети и вооружените провокации од страна на овој комитет.

МРО и ЦК (во Солун) уште од самиот почеток јасно предупредила дека Организацијата ќе биде безмилосна кон секакви вооружени групи или одделни луѓе кои не ги почитуваат нејзините наредби и без нејзина согласност навлегуваат во нејзината територија.³⁷ Посебно решителна и бескомпромисна борба против Софискиот комитет водел Гоце Делчев. Од базата во Штип тој најголема грижа пројавил кон пограничните реони и бази кои служеле како центри за пренос на оружје и други материјали неопходни за воената сила на Организацијата, што се создавала под негово раководство. Во новонастанатата ситуација по врховистичките оружени провокации, најенергично се спротивставил на уцените од страна на Врховниот комитет, помошта во оружје да се условува со мешање во внатрешните работи во Организацијата. Во своето знаменито писмо од 17 октомври 1895 година пишувано во Штип (засега тоа е прво и најрано негово писмо) до претседателот на македонското друштво во Кустендил (важен пункт на Организацијата) до Ефрем Каранов, а во врска со влегувањето на една чета од Бугарија во Македонија - Кочанско на чело со врховистичкиот авантурист Александар Чакаров со намера да крева востание (разбирливо обидот не успеал поради отпорот на Организацијата и населението), Гоце категорички ја отфрла стратегијата и тактиката на Врховниот комитет и неговите орудии, ја демаскира и жигосува политиката на уцени и мешање однадвор, спротивставувајќи им ја фундаменталната концепција на МРО содржана во знаменитата негова мисла дека: "Ослободувањето на Македонија лежи во внатрешното востание и оној што мисли дека Македонија ќе се осло-

³⁶ Михајло Апостолски, Гоце Делчев за стратегијата и тактиката на национално-револуционерното движење. 36.: Гоце Делчев, Штип, 1972, 16.

³⁷ Сл.Милосавлевски, Социологијата..., 106-107.

боди поинаку, тој се лаже и себе си и другите. Но кои се тие што сега ќе се кренат на востание? Г-н Чакаров ли? Ако востание може да се крене со еден до 40 души Македонија одамна ќе беше слободна државичка".³⁸ Со овие малку зборови Гоце кажал многу: дека внатрешното востание, т.е. револуцијата на македонскиот народ е единствено средство за ослободувањето на Македонија, а целта што треба да се постигне е самостојна и независна држава на македонскиот народ што исклучува секако мешање на Врховниот комитет или други надворешни фактори насочени против оваа крајна цел на МРО.³⁹

Гоце Делчев останал во Штип до крајот на учебната 1896 година. По аферата со Дончо Штипјанчето, поради сомневањето на власта неговата положба во Штип станала несигурна. Тој го напуштил градот и заминал во Солун каде се подготвувал конгресот на Организацијата во летото 1896 година. Но, и по заминувањето од Штип тој не престанал да се интересира за своето тукашно дело. "И кога се случила познатата Виничка афера - како што кажува Ѓорче Петров - Гоце беше многу потресен. Тој чувствувае некаква лична врска со овој крај и тоа уште повеќе му тежеше на душата".

Престојот на Гоце Делчев и Даме Груев во Штип претставува светла страница во историјата на Штип. Под нивно раководство градот станал вистинска револуционерна база на македонската ослободителна борба. Резултатите што се постигнале во изградбата на организационата мрежа и на полето на идејно политичката дејност на народот во Штип и Штипско и здобиените искуства во тој поглед несомнено дале свој придонес во обликувањето на основните документи (Уставот и Правилникот) на Солунскиот општ конгрес на Организацијата (1896 г.), кој претставува пресвртен чин во историјата на македонското ослободително дело.

³⁸ Љубен Лапе, Кореспонденцијата на Гоце Делчев како извор на некои страни од неговата личност и активност во ТМОРО, 105-106.

³⁹ Кирил Милоски, Едно ненаучно толкување на сушноста на македонското националноослободително движење и местото и улогата на Гоце Делчев во него. 36.: Гоце Делчев 1872-1972, ..., 78.